

УДК 331.45

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2024-2-5>

Гуменюк Ірина Леонтіївна

кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри фінансів,
обліку та оподаткування імені С. Юрія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
vons-irina@ukr.net
ORCID:0000-0002-3984-1419

Марунчак Оксана Василівна

викладач вищої категорії,
Відокремлений структурний підрозділ
Кам'янець-Подільський фаховий коледж,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
marunchak1972@gmail.com

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Вступ. Охорона праці та безпека життєдіяльності в умовах інклюзії є надзвичайно актуальним напрямом сучасної соціальної політики та трудової діяльності, оскільки забезпечення рівних прав і можливостей для всіх громадян, включаючи людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, є одним із ключових завдань сталого розвитку суспільства.

Мета статті - дослідження сучасних підходів та практик забезпечення безпечних умов праці для осіб з особливими потребами, аналіз існуючих нормативно-правових актів та рекомендацій, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення системи охорони праці в інклюзивному середовищі.

Наукова новизна. В умовах сьогодення забезпечення доступного середовища у соціумі, рівних прав й можливостей для всіх членів суспільства, а також осіб з особливими потребами, осіб з числа маломобільних груп населення, є одним із ключових завдань сталого розвитку суспільства. У зв'язку з цим дослідження питань охорони праці в контексті інклюзивного середовища набуває особливого значення як у законодавчій, так і в практичній площині.

Висновки. Інклюзивне середовище передбачає створення умов, які б відповідали фізичним, психологічним та соціальним потребам усіх працівників незалежно від їхніх фізичних можливостей. Це вимагає адаптації робочих місць, навчальних закладів, громадських просторів та транспортної інфраструктури відповідно до стандартів безбар'єрного доступу та принципів універсального дизайну. Особливу увагу приділено питанням адаптації трудового процесу, що включає модернізацію робочих місць, використання допоміжних технологій та навчання персоналу щодо принципів інклюзії.

Європейський досвід охорони праці в умовах інклюзії ґрунтується на низці нормативно-правових актів, які регламентують права осіб з інвалідністю та інших уразливих груп на безпечні умови праці. Такі документи, як Директива Ради ЄС 2000/78/ЄС про встановлення загальної основи рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності, Європейська стратегія щодо інвалідності 2021–2030, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, є базовими для формування інклюзивного ринку праці. Держави-члени ЄС розробляють та впроваджують програми підтримки роботодавців, які наймають людей з інвалідністю, фінансують адаптацію робочих місць та створюють стимули для забезпечення рівних можливостей у трудовій діяльності.

Крім того, у країнах ЄС активно впроваджується концепція «розумної інклюзії», яка передбачає використання сучасних цифрових технологій, таких як автоматизовані системи підтримки працівників, адаптивне програмне забезпечення та сенсорні технології для покращення умов праці осіб з обмеженими можливостями. Такі ініціативи сприяють не лише фізичному комфорту працівників, але й підвищенню їхньої продуктивності та соціальної інтеграції.

Ключові слова: охорона праці, безпека життєдіяльності, інклюзія, безбар'єрний доступ, цифрові технології, інклюзивне середовище, адаптація робочих місць, соціальна інтеграція, розумна інклюзія, універсальний дизайн.

Humenyuk Iryna Leontiivna

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance,
Accounting, and Taxation named after S. Yuri,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”,
vons-irina@ukr.net

Marunchak Oksana Vasylivna

Lecturer of the Highest Category,
Separate Structural Subdivision
Kamianets-Podilskyi Professional College,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”,
marunchak1972@gmail.com

OCCUPATIONAL SAFETY AND LIFE SECURITY IN THE CONTEXT OF INCLUSION

Introduction. Occupational safety and life security in the context of inclusion is an extremely relevant area of modern social policy and labor activity, as ensuring equal rights and opportunities for all citizens, including people with disabilities and other low-mobility groups, is one of the key tasks of sustainable societal development. In this regard, research on occupational safety within an inclusive environment becomes particularly significant both in the legislative and practical spheres.

The **purpose** of the article is to study modern approaches and practices for ensuring safe working conditions for people with special needs, analyze existing regulatory legal acts and recommendations, and develop proposals for improving the occupational safety and health system in an inclusive environment.

Scientific novelty. In the conditions of nowadays conditions of the provision of the accessible environment in the society, equal rights and opportunities for the every member of the society, and also people from the amount of people with special needs, people from the amount of people from the low-mobility groups of population, is one of the key tasks of sustainable societal development. In this regard, research on occupational safety within an inclusive environment becomes particularly significant both in the legislative and practical spheres.

An inclusive environment involves the creation of conditions that meet the physical, psychological, and social needs of all employees, regardless of their physical capabilities. This requires the adaptation of workplaces, educational institutions, public spaces, and transport infrastructure in accordance with barrier-free access standards and universal design principles.

Results. Special attention is given to the adaptation of the labor process, which includes the modernization of workplaces, the use of assistive technologies, and staff training on the principles of inclusion.

The European experience in occupational safety in the context of inclusion is based on a series of regulatory legal acts that govern the rights of people with disabilities and other vulnerable groups to safe working conditions. Documents such as Council Directive 2000/78/EC on establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, the European Disability Strategy 2021–2030, and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities serve as the foundation for the formation of an inclusive labor market. EU member states develop and implement support programs for employers who hire people with disabilities, fund workplace adaptations, and create incentives to ensure equal opportunities in employment.

Furthermore, the concept of “smart inclusion” is actively being implemented in EU countries, which involves the use of modern digital technologies, such as automated employee support systems, adaptive software, and sensor technologies to improve working conditions for people with disabilities. These initiatives contribute not only to the physical comfort of employees but also to increased productivity and social integration.

Key words: *occupational safety, life security, inclusion, barrier-free access, digital technologies, inclusive environment, workplace adaptation, social integration, smart inclusion, universal design.*

Постановка проблеми. Охорона праці та безпека життєдіяльності в умовах інклюзії є однією з ключових соціально-економічних і правових проблем сучасного суспільства. З одного боку, інклюзивний підхід передбачає рівний доступ усіх громадян до освіти, професійної діяльності, соціальних послуг та безпечного середовища, з іншого – практика впровадження інклюзивних стандартів стикається з численними викликами. Одним із таких викликів є необхідність адаптації робочих місць, навчальних закладів, громадських просторів та інших сфер суспільного життя до потреб осіб з інвалідністю, маломобільних груп та інших уразливих категорій населення.

Незважаючи на наявність нормативно-правових документів, які регламентують питання охорони праці та безпеки життєдіяльності осіб з інвалідністю, на практиці часто спостерігаються проблеми з їх реалізацією. Серед основних проблем можна виокремити недостатнє фінансування адаптаційних заходів, низьку обізнаність роботодавців щодо переваг інклюзивного середовища, відсутність належної інфраструктури та технологічних рішень, що сприяють безпечній роботі та соціальній інтеграції людей з особливими потребами.

У науковому аспекті проблема охорони праці та безпеки життєдіяльності в умовах інклюзії стоїть міждисциплінарних досліджень у галузях права, соціальної політики, економіки, ергономіки, медицини та інженерії. Дослідження в цій сфері мають на меті розробку нових підходів до формування безпечного та доступного робочого середовища, аналіз європейського досвіду впровадження інклюзивних практик, а також оцінку ефективності державних та корпоративних програм з охорони праці для маломобільних груп.

У практичній площині вирішення цієї проблеми пов'язане із впровадженням технологій адаптації робочих місць, забезпеченням безбар'єрного доступу, використанням допоміжних пристроїв і технологій, навчанням персоналу щодо роботи в інклюзивному середовищі та створенням механізмів моніторингу дотримання безпеки праці в умовах інклюзії. Крім того, важливо розробити та імплементувати спеціальні програми професійної реабілітації та інтеграції осіб з інвалідністю у виробничі процеси, що сприятиме підвищенню їхнього рівня зайнятості та соціального захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження у сфері охорони праці та безпеки життєдіяльності в умовах інклюзії зосереджені на адаптації робочих місць та освітніх середовищ до потреб осіб з особливими освітніми потребами. Зокрема, у статті «Підготовка майбутніх вчителів у процесі вивчення курсу ‘Охорона праці та безпека життєдіяльності’ до забезпечення безпеки в умовах інклюзивної освіти» розглядаються причини виникнення небезпечних ситуацій у закладах освіти з інклюзивним середовищем та підкреслюється важливість підготовки педагогів до роботи в таких умовах [3].

Європейський досвід свідчить про необхідність позитивного стимулювання та мотивації роботодавців у створенні безпечних та інклюзивних робочих місць. Зокрема, в країнах ЄС усі підприємства можуть отримати державну допомогу на створення робочих місць для осіб з інвалідністю, що сприяє налагодженню партнерства між бізнесом, владою та громадськими організаціями [8].

Незважаючи на наявність цих досліджень, залишаються невирішеними питання щодо впровадження сучасних технологій та інновацій для підвищення безпеки праці в умовах інклюзії. Зокрема, потребують подальшого вивчення методи використання цифрових інструментів для адаптації робочих місць, а також розробка стандартів та рекомендацій щодо універсального дизайну в різних галузях промисловості та освіти.

Таким чином, дослідження присвячене дослідженню впровадження інноваційних технологій та розробці практичних рекомендацій для створення безпечного та інклюзивного середовища на робочих місцях та в освітніх установах.

Мета статті: дослідження сучасних підходів та практик забезпечення безпечних умов праці для осіб з особливими потребами, аналіз існуючих нормативно-правових актів та рекомендацій, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення системи охорони праці в інклюзивному середовищі. Особлива увага приділяється вивченню європейського досвіду у цій сфері та можливостям його адаптації до українських реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві забезпечення безпечних умов праці для всіх категорій працівників, включаючи осіб з інвалідністю, є не лише етичним обов’язком, але й важливим фактором соціально-економічного розвитку. Інклюзивний підхід до організації робочого середовища сприяє підвищенню продуктивності, зниженню рівня травматизму та створенню гармонійного колективу.

Європейський Союз приділяє значну увагу питанням зайнятості осіб з інвалідністю. Згідно з даними Єврокомісії, рівень зайнятості таких осіб у країнах ЄС становить близько 50%, що свідчить про необхідність подальших зусиль для забезпечення їх повноцінної інтеграції на ринку праці. Директива ЄС про рівність у сфері зайнятості забороняє дискримінацію за ознакою інвалідності та вимагає від

роботодавців забезпечення розумного пристосування робочих місць для працівників з особливими потребами [11; 5].

В Україні питання охорони праці та безпеки життєдіяльності в умовах інклюзії також набувають актуальності. Зокрема, у сфері професійно-технічної освіти розробляються посібники для педагогічних працівників, які здійснюють інклюзивне навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Такі матеріали сприяють розвитку безпечного та інклюзивного освітнього середовища, що є важливим кроком до формування інклюзивного суспільства.

Інклюзивне середовище передбачає створення безпечних та комфортних умов для всіх учасників освітнього та трудового процесу, незалежно від їхніх фізичних можливостей, стану здоров’я чи особливих освітніх потреб. У контексті охорони праці та безпеки життєдіяльності в умовах інклюзії важливо враховувати не лише загальні норми безпеки, а й специфічні потреби осіб з інвалідністю чи особливими потребами.

Безпека життєдіяльності в умовах інклюзії – це комплексний підхід, що поєднує правові, технічні, організаційні та соціальні заходи. Вона вимагає врахування потреб усіх людей, незалежно від їхніх фізичних можливостей чи стану здоров’я. Створення безпечного середовища сприяє не лише фізичній безпеці, а й психологічному комфорту та ефективній інтеграції осіб з особливими потребами у суспільство.

Інклюзивне середовище передбачає створення умов, які відповідають фізичним, психологічним та соціальним потребам усіх працівників, незалежно від їхніх фізичних можливостей. Це вимагає адаптації робочих місць, навчальних закладів, громадських просторів та транспортної інфраструктури відповідно до стандартів безбар’єрного доступу та принципів універсального дизайну.

У європейських країнах активно впроваджуються заходи для забезпечення інклюзивності. Наприклад, у Литві діють державні програми, спрямовані на захист прав людей з інвалідністю та їх соціальну інтеграцію, включаючи працевлаштування. Закон «Про зайнятість» зобов’язує компанії з понад 20 працівниками забезпечувати робочі місця для людей з інвалідністю, що становить не менше 1,8% від загальної кількості працівників. Крім того, уряд Литви ухвалив «Національну програму соціальної інтеграції та розвитку людей з інвалідністю», яка передбачає заходи щодо працевлаштування, підвищення рівня освіти та професійної підготовки, а також забезпечення доступу до інформації про ринок праці та вакансії [8].

У Польщі роботодавці зобов’язані сплачувати спеціальний внесок до Фонду реабілітації інвалідів, якщо не виконують квоту з працевлаштування людей з інвалідністю. Ці кошти використовуються для створення та обладнання робочих місць для таких осіб. Держава також надає роботодавцям різні пільги, включаючи податкові, та дотації на виробництво

Таблиця 1

Таблиця безпеки в умовах інклюзії

№ з/п	Категорія	Ключові заходи	Приклад застосування
1.	Правові основи	Закони, нормативи та будівельні норми щодо доступності (Закон України «Про охорону праці», Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, ДБН щодо доступності)	Обов'язкове врахування ДБН при будівництві нових будівель; адаптація навчальних закладів для людей з інвалідністю
2.	Фізична безпека	Облаштування пандусів, ліфтів, тактильних знаків, доступних санітарних приміщень, адаптація робочих місць	Розширення дверних прорізів, встановлення спеціальних меблів, облаштування аудиторій та офісів згідно з ергономічними вимогами
3.	Психологічний комфорт	Навчання персоналу принципам інклюзивної взаємодії, використання підтримуючих технологій, створення безконфліктного середовища	Проведення тренінгів для працівників, створення кімнат психологічного розвантаження, залучення асистентів
4.	Безпека в надзвичайних ситуаціях	Розробка спеціальних маршрутів евакуації для маломобільних осіб, використання звукових, світлових та тактильних сигналів для оповіщення	Встановлення кнопок виклику допомоги, обладнання зон очікування у безпечних місцях, регулярні тренувальні евакуації
5.	Технологічні рішення	Використання розумних сенсорів, мобільних додатків для оповіщення про небезпеку, автоматизованих систем виклику допомоги	Впровадження системи GPS-трекінгу для людей з когнітивними порушеннями, автоматизовані голосові асистенти

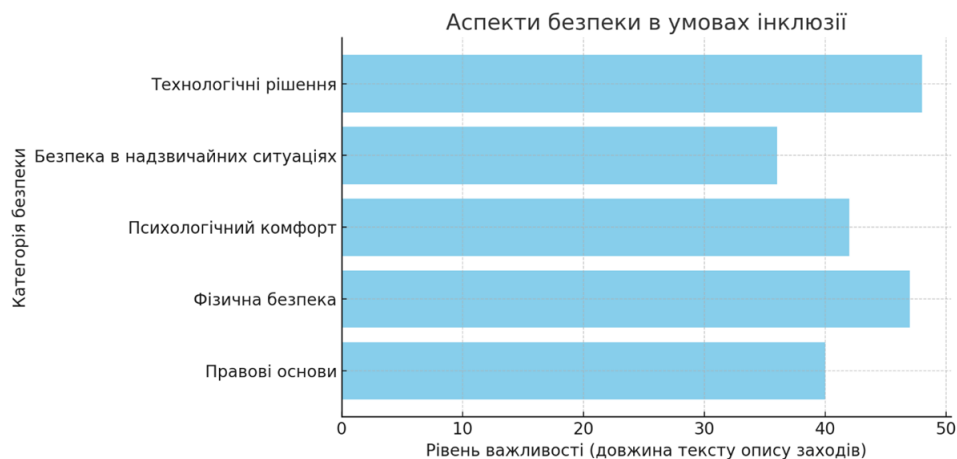

Рис. 1. Безпека життєдіяльності в умовах інклюзії

товарів чи надання послуг. Закон передбачає підтримку в адаптації робочих місць та придбанні необхідного обладнання для людей з інвалідністю [10].

Особливу увагу приділено питанням адаптації трудового процесу, що включає модернізацію робочих місць, використання допоміжних технологій та навчання персоналу щодо принципів інклюзії. У Німеччині, наприклад, особи зі ступенем інвалідності від 30% до 50%, які мають труднощі з отриманням або збереженням робочого місця, можуть звернутися до біржі праці з проханням прирівняти їх у правах до осіб з важкою формою інвалідності, що надає додаткові гарантії та підтримку при працевлаштуванні [7].

Важливим аспектом є створення інклюзивного навчального середовища. У Франції та Німеччині активно впроваджуються підходи, спрямовані на забезпечення рівноправних можливостей для освіти дітей з особливими освітніми потребами. Це вклю-

чає розробку індивідуальних навчальних планів, використання спеціальних методик та адаптацію навчальних матеріалів [2].

У країнах Європейського Союзу активно впроваджується концепція «розумної інклюзії», яка передбачає використання сучасних цифрових технологій для покращення умов праці осіб з обмеженими можливостями. Це включає автоматизовані системи підтримки працівників, адаптивне програмне забезпечення та сенсорні технології, що сприяють не лише фізичному комфорту працівників, але й підвищенню їхньої продуктивності та соціальної інтеграції.

Європейські дослідники активно вивчають вплив цифрових технологій на інклюзивність робочого середовища. Зокрема, у монографії «Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація» авторка Ганна Давиденко аналізує теоретико-методичні засади організації цифрової інклюзії та розглядає державну політику щодо забезпечення доступ-

ності інформації в електронно-цифровій формі для осіб з обмеженими можливостями [1].

Дослідження, опубліковане на платформі ResearchGate, розкриває напрями оптимізації європейських практик використання цифрових технологій для протидії дискримінації у сфері працевлаштування. Автори підкреслюють, що впровадження цифрових рішень сприяє створенню більш інклюзивного та справедливого ринку праці [9].

Крім того, у статті «Сучасні тенденції цифрових трансформацій в умовах інклюзивного розвитку» розглядається, як цифрові трансформації стають основним фактором інклюзивного розвитку, оскільки зростання доступності технологій сприяє залученню осіб з обмеженими можливостями до різних сфер діяльності, включаючи ринок праці [6].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження проблем охорони праці та безпеки життєдіяльності в умовах інклюзії підтвердило необхідність інтеграції інклюзивних підходів у сферу зайнятості, освіти та соціального захисту. Аналіз європейського досвіду свідчить, що адаптація робочих місць, використання сучасних технологій та відповідна правова підтримка сприяють створенню комфортного та безпечного середовища для працівників з обмеженими можливостями. Важливою складовою цього процесу є концепція «розумної інклюзії», яка базується на впровадженні цифрових рішень для забезпечення доступності трудової діяльності. Водночас, залишається низка викликів, пов'язаних із недостатнім фінансуванням адаптаційних заходів, низьким рівнем обізнаності роботодав-

ців щодо переваг інклюзивного середовища та необхідністю вдосконалення нормативно-правової бази. Для ефективного впровадження політики інклюзії необхідна міждисциплінарна співпраця між державними установами, науковими інституціями, бізнесом та громадськими організаціями. Особливу роль відіграє розвиток цифрових технологій, які сприяють автоматизації робочих процесів, підвищенню рівня безпеки та соціальної інтеграції осіб з обмеженими можливостями.

Подальші дослідження можуть бути зосереджені на розробці нових підходів до цифрової інклюзії в сфері охорони праці, а також на оцінці ефективності державних програм підтримки роботодавців у створенні безбар'єрного робочого середовища. Актуальним є аналіз соціально-економічного впливу адаптації трудових місць для осіб з інвалідністю та розробка рекомендацій щодо впровадження інноваційних технологій у систему охорони праці. Важливим напрямом є вивчення можливостей використання доповненої та віртуальної реальності для навчання працівників інклюзивних підприємств, а також впровадження сенсорних технологій та штучного інтелекту для підвищення рівня безпеки на робочому місці. Особливої уваги потребує аналіз рівня обізнаності роботодавців щодо переваг інклюзивного середовища та розробка інформаційних кампаній, спрямованих на популяризацію відповідних ініціатив. Крім того, необхідним є подальше дослідження європейського досвіду правового регулювання інклюзії у сфері праці та оцінка його адаптації до українського законодавства.

Список літератури:

1. Support the Guardian. US equality chief fired by Trump condemns 'demonization of the term DEI'. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/ng-interactive/2025/feb/08/jocelyn-samuels-eeoc-dei-trump>
2. Давиденко Г. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 240 с.
3. Єцкало І. Інклюзивна освіта за кордоном. URL: <http://schoolnavigator.com.ua/uk/posts/inkluzivna-osvita-za-kordonom>
4. Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2020. 24 с.
5. Кравченко Л.В., Сусло Л.В. Підготовка майбутніх вчителів у процесі вивчення курсу «Охорона праці та безпека життєдіяльності» до забезпечення безпеки в умовах інклюзивної освіти. ScientificWorldJournal Issue No 13 Part 3 May 2022. P. 14–19.
6. Міністерство соціальної політики України. Вивчення міжнародного досвіду. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/vivchennya-mizhnarodnogo-dosvidu.html>
7. Паккі А.Г. Сучасні тенденції цифрових трансформацій в умовах інклюзивного розвитку. URL: <http://ujae.org.ua/suchasni-tendentsiyi-tsyfrovyyh-transformatsij-v-umovah-inkluzyvno-rozvytku>
8. Права і пільги для людей з інвалідністю в Німеччині. URL: <http://www.enableme.com.ua/ua/article/prava-i-pil-gi-dla-ludej-z-invalidnistu-v-nimeccini-9219>
9. Працевлаштування людей з інвалідністю в Литві. URL: <http://www.enableme.com.ua/ua/article/pracevlstavanna-ludej-z-invalidnistu-v-litvi-9712>
10. Череп А., Воронкова В., Череп О., Калюжна Ю., Андрюкайтене Р. Роль цифрових технологій у сфері зайнятості як чинник ефективної антидискримінаційної політики в Європі. URL: <https://www.researchgate.net/publication/381785665>
11. Щербатюк М. Забезпечення права на працю осіб з інвалідністю. URL: <http://rm.coe.int/white-book-pwd/1680a2ffa9>

References:

1. Davydenko, G. (2023). Cyfrova inkluzija ta dostupnist': social'na didzhytalizacija: monografija. [Digital Inclusion and Accessibility: Social Digitalization: Monograph]. *Vinnycja: TVORY*. 240 s. [In Ukrainian].
2. Jeckalo, I. Inkluzivna osvita za kordonom. [Inclusive Education Abroad]. Retrieved from: <http://schoolnavigator.com.ua/uk/posts/inkluzivna-osvita-za-kordonom> [In Ukrainian].

3. Kravchenko, L.V., & Suslo, L.V. (2022). Pidgotovka majbutnih vchyteliv u procesi vyvchennja kursu "Ohorona praci ta bezpeka zhyttjedijal'nosti" do zabezpechennja bezpeky v umovah inkljuzyvnoi' osvity. [Training of Future Teachers in the Course "Occupational Safety and Life Safety" for Ensuring Safety in Inclusive Education]. *Scientific World Journal Issues*. No13 Part 3 May. R. 14–19. [In Ukrainian].
4. Zubchenko, S. O., Kaplan, Ju. B., & Tyshhenko, Ju. A. (2020). Stvorennja bezbar'jernogo seredovyshha ta social'na inkluzija: svitovyj dosvid dlja Ukrai'ny : analit. dop. [Creating a Barrier-Free Environment and Social Inclusion: Global Experience for Ukraine: Analytical Report]. Kyi'v : NISD. 24 s. [In Ukrainian].
5. Ministerstvo social'noi' polityky Ukrai'ny. Vyvchennja mizhnarodnogo dosvidu. [Ministry of Social Policy of Ukraine. Study of International Experience]. (n.d.). [www.msp.gov.ua](https://www.msp.gov.ua/content/vivchennya-mizhnarodnogo-dosvidu.html) Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/content/vivchennya-mizhnarodnogo-dosvidu.html> [In Ukrainian].
6. Pakki, A.G. Suchasni tendencii' cyfrovih transformacij v umovah inkljuzyvnogo rozvytku. [Modern Trends in Digital Transformations in the Context of Inclusive Development]. Retrieved from: <http://ujae.org.ua/suchasni-tendentsiyi-tyfrovih-transformatsij-v-umovah-inkljuzyvnogo-rozvytku> [In Ukrainian].
7. Prava i pil'gy dlja ludej z invalidnistju v Nimechchyni. [Rights and Benefits for People with Disabilities in Germany]. (n.d.). www.enableme.com.ua Retrieved from: <http://www.enableme.com.ua/ua/article/prava-i-pil-gi-dla-ludej-z-invalidnistu-v-nimeccini-9219> [In Ukrainian].
8. Pracevlashtuvannja ludej z invalidnistju v Litvi. [Employment of People with Disabilities in Lithuania]. (n.d.). www.enableme.com.ua Retrieved from: <http://www.enableme.com.ua/ua/article/pracevlastuvanna-ludej-z-invalidnistu-v-litvi-9712> [In Ukrainian].
9. Cherep, A., Voronkova, V., Cherep, O., Kaljuzhna, Ju., & Andrukajtene, R. Rol' cyfrovih tehnologij u sferi zajnatosti jak chynnyk efektyvnoi' antydyskryminacijnoi' polityky v Jevropi. [The Role of Digital Technologies in Employment as a Factor of Effective Anti-Discrimination Policy in Europe]. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/381785665> [In Ukrainian].
10. Shherbatjuk, M. Zabezpechennja prava na pracju osib z invalidnistju. Retrieved from: <http://rm.coe.int/white-book-pwd/1680a2ffa9> [In Ukrainian].
11. Support the Guardian. US equality chief fired by Trump condemns 'demonization of the term DEI'. [Ensuring the Right to Work for People with Disabilities]. (n.d.) www.theguardian.com Retrieved from: <https://www.theguardian.com/us-news/ng-interactive/2025/feb/08/jocelyn-samuels-eeoc-dei-trump> [In English].